

УДК: 354:331.5

Карташов Євген Григорович,

доктор наук з державного управління, за-
відувач кафедри управління проектами
та загальнофахових дисциплін, Інститут
менеджменту та психології Національної
академії педагогічних наук України, Київ,
04053, вул. Січових Стрільців, 52-А, тел.:
(067) 614 23 53, e-mail: yevgenkartashov@
gmail.com

ORCID: 0000-0001-6522-5508

Карташов Евгений Григорьевич,

доктор наук по государственному управ-
лению, заведующий кафедрой управления
проектами и общепрофессиональных дис-
циплин, Институт менеджмента и пси-
хологии Национальной академии педаго-
гических наук Украины, Киев, 04053, ул. Сечевых Стрельцов, 52-а, тел.: (067) 614 23
53, e-mail: yevgenkartashov@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6522-5508

Kartashov Eugene Grigorievich,

Doctor of science in Public Administration, Head of the Department of Project Management
and General Professional Disciplines, Institute of Management and Psychology of the National
Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev, 04053, Str. Sichovykh Streltsov, 52-a, tel.:
(067) 614 23 53, e-mail: yevgenkartashov@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6522-5508

ПРОЕКТИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІДИ

Анотація. У статті проаналізовано роль та значення участі територіальної громади в системі забезпечення і підтримки розвитку. Для цього вивчено концепцію участі, типологію та рівні участі територіальної громади, що є основою для побудови комплексної системи забезпечення та підтримки розвитку територіальних громад. Виявлено основні види взаємозв'язків, які можуть формуватися в цій системі (від інформаційних до прямої участі у процесах розвитку територіальних громад); пряму залежність між участю населення, а саме включення його в систему забезпечення та підтримки розвитку територіальної громади, як безпосереднього активного учасника, та рівнем добробуту і якістю життя в територіальних громадах в Україні.

Досліджено можливості участі та ступінь залучення українського населення до процесів розвитку територіальних громад, проаналізовано існуючу законодавчо-нормативну базу щодо цього питання та готовність членів територіальних громад бути активним елементом в системі забезпечення та підтримки розвитку територіальної громади. Також виствітлено основні види участі населення в Україні згідно із законодавством: загальні збори громадян за місцем проживання; місцеві ініціативи, громадські слухання, місцевий референдум. З'ясовано, що наявність зазначених форм локальної демократії не гарантують активної участі українського населення в процесах прийняття рішень та здійснення контролю за їх виконанням через ряд причин: відсутність або недосконале розроблення територіальних статутів; низький рівень інформованості населення щодо своїх прав; слабкий зворотний зв'язок між органами місцевого самоврядування та населенням; низьку мотивацію органів влади для посилення залучення членів територіальних громад. Доведено, що ступінь участі українських громад знаходиться на рівні відсутності такої участі або її видимості. Отже, існує необхідність в удосконаленні комунікаційних мереж між органами місцевого самоврядування та членами територіальної громади з питань інформування, консультування, залучення до прийняття рішень та контролю за їх виконанням.

Ключові слова: територіальна громада, система забезпечення, підтримка розвитку, участь, ступінь залучення, українське населення.

ПРОЕКТЫ РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Аннотация. В статье проанализирована роль и значение участия территориальной общины в системе обеспечения и поддержки развития. С этой целью изучено концепцию участия, типология и уровень участия территориальной общины, что является основой для построения комплексной системы обеспечения и поддержки развития территориальных общин. Определены основные виды взаимосвязей, которые могут формироваться в данной системе (от информационных до прямого участия в процессах развития территориальных общин); прямая зависимость между участием населения, а именно включение его в систему обеспечения и поддержки развития территориальной общины, как непосредственного активного участника, и уровнем благосостояния и качества жизни в территориальных общинах в Украине.

Исследованы возможности участия и степень привлечения украинского населения к процессам развития территориальных общин, проанализированы существующая законодательно-нормативная база по этому вопросу и готовность членов территориальных общин быть активным элементом в системе обеспечения и поддержки развития территориальной общины. Также освещены основные виды участия населения в Украине в соответствии с законодательством: общее собрание проживания граждан по месту жительства; местные инициативы, общественные слушания, местный референдум. Установлено, что наличие указанных форм локальной демократии не гарантиру-

ют активного участия украинского населения в процессах принятия решений и контроля за их выполнением по ряду причин: отсутствие или несовершенную разработку территориальных уставов; низкий уровень информированности населения о своих правах; слабая обратная связь между органами местного самоуправления и населением; низкая мотивация органов власти для усиления привлечения членов территориальных общин. Доказано, что степень участия украинских общин находится на уровне отсутствия такого участия или его видимости. Таким образом, существует необходимость в совершенствовании коммуникационных сетей между органами местного самоуправления и членами территориальной общины по вопросам информирования, консультирования, привлечения к принятию решений и контроля за их выполнением.

Ключевые слова: территориальная община, система обеспечения, поддержка развития, участие, степень вовлечения, украинское население.

TERRITORIAL COMMUNITY DEVELOPMENT PROJECTS: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCES

Abstract. The role and importance of the participation of the territorial community in the provision system and development support. With this purpose, we examined the concept of participation, typology, and levels of participation. It was found that the participation of the local community is the basis for building a comprehensive system to ensure and support the development of local communities. The basic types of relationships that can be formed in this system: from information to direct participation in the processes of development of territorial communities. We revealed a direct correlation between the participation of the population, namely the inclusion in the system of ensuring and supporting the development of territorial communities, as a direct active participant, and the level of welfare and quality of life of territorial communities in Ukraine.

We investigated the possibilities of participation and involvement of the population in the processes of development of territorial communities, for that we analyzed the existing legislative and regulatory framework for this issue and the willingness of the members of territorial communities to be active elements in the system of ensuring and supporting the development of territorial communities. It is revealed that the main types of participation of the population in Ukraine according to the legislation are: the general meeting of citizens by place of residence; local initiatives, public hearing, local referendum. It was found that the presence of these forms of local democracy do not guarantee the active participation of the Ukrainian population in the decision-making processes and monitoring of their implementation through a number of reasons: absence or imperfect development of territorial charters; low level of awareness of the population regarding their rights; a weak inverse relationship between local authorities and population; and low motivation of government authorities to enhance the involvement of members of local communities. We found out that the “ladder of participation” the de-

gree of participation of Ukrainian communities can include such levels as “lack of participation” and “visibility of participation”. It was revealed that there is a need to improve communication networks between local authorities and members of the territorial community for informing, consultation, involvement in decision-making and control over their implementation.

Keywords: territorial community, provision system, development support, participation, involvement, Ukrainian population.

Постановка проблеми. Необхідність залучення територіальних громад до економічного та соціального розвитку нашої держави зумовлена трансформацією її соціально-економічної системи та переходом від індустріального до інформатизованого суспільства. Вирішення проблем зайнятості та підвищення добробуту і якості життя населення України забезпечить високу ефективність такого підходу.

Основні соціально-економічні показники, які характеризують стан розвитку України (рівень безробіття, доходи на душу населення, стан інвестиційної та інноваційної активності тощо), свідчать, що Україна потребує негайного переосмислення підходів до економічного розвитку, який на сьогодні можна характеризувати ще достатньо високою централізацією у сфері прийняття рішень щодо вирішення місцевих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку територіальних громад як у нашій країні, так і за її межами вивчається багатьма соціологами, економістами, політологами, фахівцями з публічного управління. Серед закордонних науковців, які досліджували проблеми економічного розвитку територіальних громад, слід виділити: М. Діючо-

на, М. Конн, Л. Ламба, Дж. Лохлей, М. Розеленда, М. Тоуе, Дж.-М. Фонтена, П. Хамела, Г. Хотона, Е. Шрага та ін. Питаннями забезпечення та підтримки місцевого економічного розвитку займаються Е. Блейклі, Р. Бінгхем, Р. Мієр, Ф. Бір, Г. Грін, Л. Кері, Р. Пітман, І. Сандерс, Х. Свапел, Р. Філіпс та інші. Актуальні питання розвитку територіальних громад досліджують такі вітчизняні науковці, як В. Бабаєв, О. Батанов, П. Біленчук, Р. Брусак, В. Воронкова, А. Гошко, Г. Дробенко, В. Кампо, І. Козюра, В. Куйбіда, О. Лазор, В. Мамонова, М. Орлатий, І. Санжаровський, Ю. Свірський та ін.

Проблеми регіонального та місцевого розвитку аналізують О. Войтович, Б. Данилишин, А. Дегтяр, Ю. Дехтяренко, О. Кілієвич, В. Князев, В. Кравченко, Ю. Куц, М. Лендєл, С. Максименко, Н. Нижник, М. Пухтинський, С. Романюк, В. Семиноженко О. Топчієв та ін.

Проте ще недостатньо дослідженими залишаються питання ролі та значення участі територіальної громади в системі забезпечення та підтримки розвитку. Потребують подальшого розроблення проблеми можливості участі та ступеня залучення українського населення до процесів розвитку територіальних громад.

Метою статті є розроблення теоретичних основ та практичних підходів до удосконалення механізмів розвитку територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Важливість принципу участі в процесі розвитку територіальної громади відмітила і низка великих міжнародних організацій з надання міжнародної підтримки. Практика фінансування різноманітних проєктів з розвитку громади показала, що стороннє втручання в життя населення без активного залучення останніх призведе до зниження ефективності даних проєктів. Відповідно до цього World Bank визначив основним критерієм розвитку — розвиток, який організовано за “принципом участі”. Банк розглядає “участь як процес, за допомогою якого зацікавлені сторони впливають на ініціативи у сфері розвитку і здійснюють над ними спільний контроль, а також беруть участь в ухваленні рішень та розподілі ресурсів” [1, с. 177–178].

Серед основних елементів парадигми розвитку, яке для своєї діяльності визначило OECD, ключовим є “розміщення людей до центру розвитку” [2].

Рівень участі населення та партнерства між органами місцевої влади і громадою може істотно відрізнятись в тій чи іншій громаді. Те, як члени громади беруть участь у процесі місцевого розвитку, залежить від великої кількості факторів. Серед них можна відмітити вплив загальнонаціональних політичних, економічних та соціальних тенденцій; ресурсного потенціалу громади (особливо ступінь розвитку соціального капіталу), культури і традицій; рівня інститу-

ційного розвитку, балансу влади, потреб у громаді тощо. Відповідно до цих факторів можна виділити різні типи участі, рівні участі і, відповідно до цього, методи залучення населення до розвитку територіальної громади [3].

Так, Н. В. Ільченко виділяє три типи участі місцевих громад та індивідів [3]:

- фізична участь — тобто фізична присутність, використання навичок і зусиль певної особи;
- розумова участь — концептуалізація діяльності, прийняття рішень, організації та управління;
- емоційна участь — брати на себе відповідальність та владу.

Вважаємо, що поєднання цих трьох елементів може забезпечити реальну участь населення в розвитку територіальної громади.

Один із підходів, за допомогою якого можна продемонструвати рівні участі — це “драбина”, що була запропонована Д. Вілкокс, і яка використовується для розроблення методів залучення громади [4].

Науковець розрізняє три рівні участі громади:

- відсутність участі;
- видимість участі;
- влада громади.

На першому рівні поняття відсутності участі означає не що інше, як відсутність прямого впливу громади на свій розвиток. На цьому рівні виділяються такі рівні, як маніпуляція і терапія. Основним завданням участі на цих рівнях — досягти підтримки громадськості.

На другому рівні залучення громади, “видимості участі”, розгляда-

ються такі підходи, як інформування, консультування та заспокоєння. Інформування — найважливіший крок для легітимної участі. Досить часто інформація носить односторонній характер, тобто відсутні канали “зворотного зв’язку”. Цей зв’язок з’являється на етапі консультування, тут відбувається опитування громадської думки, проводяться громадські збори та консультації. На етапі заспокоєння громадянам дозволяється надавати консультації або планувати на певний період, але представники влади залишають за собою право приймати рішення.

Нарешті, на третьому рівні участі, “влади громади”, вплив громади на спосіб вирішення проблемних питань є реальним і системним. У цій ситуації громада стає повноправним партнером державної влади. Науковець виділяє тут три щаблі “драбини”: партнерство, де влада перерозподіляється шляхом переговорів між громадянами та представниками влади (зацікавленими сторонами), планування та процес прийняття рішень відбуваються спільно (через спільні комітети); делеговані повноваження — підхід вимагає активної участі громадян, за якого вони мають більшість місць в комітетах і делеговані громадою для прийняття рішень; і контроль з боку громадськості: громадяни контролюють процес планування, розроблення політики та керівництва програмою. Якщо проаналізувати ці рівні, то бачимо, що громадська влада починає виявлятися на двох вищих рівнях.

Інша класифікація видів участі була запропонована ПРООН. Згідно з цим участь громади в процесі влас-

ного розвитку можна поділити на 7 видів:

1. Пасивна участь. Участь населення обмежується тим, що вони отримують інформацію про певні події, що відбуваються чи будуть відбуватися в громаді, тобто відбувається односторонній обмін інформацією.

2. Участь в наданні інформації. Члени громади беруть участь в інформативних опитуваннях, але не мають можливості впливати на розвиток самого процесу.

3. Участь шляхом висловлювання власної думки. На цьому рівні органи влади консультуються з населенням щодо певної проблеми, що існує в громаді, але члени громади не беруть участі в прийнятті рішень.

4. Участь через матеріальне стимулювання. Люди надають свої ресурси, наприклад, працю, в обмін на гроші або інші матеріальні стимули. Таку форму співробітництва досить часто називають участю, хоча ці люди не зацікавлені в продовженні своєї діяльності після завершення матеріального стимулювання.

5. Функціональна участь. На цьому рівні створюються ініціативні групи заради досягнення окремих цілей, пов’язаних з проектом розвитку. Ці групи, зазвичай, створюються за ініціативою ззовні.

6. Спільна участь. Члени громади беруть участь в спільному аналізі, який призводить до складання планів діяльності та створення нових локальних інституцій або посилення вже існуючих. Створені групи контролюють місцеві рішення.

7. Самообілізація. Люди беруть участь у процесі розвитку, висуваючи

ініціативи незалежно від зовнішніх інституцій [5].

Подібну до попередніх класифікацію рівнів участі запропонував Девід Вілкокс, яка складається з п'яти рівнів: інформація, консультування, спільне прийняття рішень, спільні дії та підтримка незалежних дій громадськості [5].

Необхідність розрізнити рівні участі громади в процесі розвитку заключається в тому, що підходи до залучення різноманітних зацікавлених осіб і груп до певних процесів розвитку громади повинні бути різними. Це зумовлено тим, що в громаді існує велика кількість зацікавлених сторін: органи влади та місцевого самоврядування, бізнес, неурядові громадські організації, споживачі послуг, фінансові установи, навчальні заклади тощо. Кожна з цих груп має різну ступінь зацікавленості та рівень мотивації бути залученими до певного проекту з розвитку територіальної громади. Загалом вирізняють три категорії зацікавлених сторін:

- основні зацікавлені сторони — це ті, від кого залежить, або хто може істотно вплинути на ефективність реалізації певного проекту розвитку;
- першочергові зацікавлені особи — це ті особи, групи осіб чи організації, які так чи інакше відчують на собі результати певного проекту (позитивні чи негативні);
- другорядні зацікавлені сторони — це всі інші особи чи інституції, які можуть мати опосередкований інтерес до проекту чи певну роль у його розробленні та реалізації [6].

Відповідно до виділених категорій зацікавлених осіб можуть засто-

совуватися різні типи залучення. Наприклад, першу та другу категорії осіб можна залучати до прийняття рішень та співпраці; третю категорію можна інформувати, консультуватися з нею або навіть, в деяких випадках, ігнорувати.

Отже, розроблення ефективної системи залучення населення до розвитку територіальної громади включає аналіз зацікавлених осіб, оцінювання впливу та важливості кожного із цих суб'єктів для процесу.

Іншим важливим аспектом, який необхідно вивчати в процесі залучення громадян до активної участі у вирішенні місцевих проблем, це є мотивація для залучення. Важливим завданням органів влади та місцевого самоврядування є формування мотиваційних чинників та зрозумілих критеріїв оцінювання результатів, щоб учасники процесу змогли побачити особистий внесок і вигоду від участі в процес [3].

Дилема, з якою зустрічаються фахівці у сфері розвитку територіальної громади, розвитку полягає в тому, щоб зрозуміти те, як люди оцінюють емоційне стимулювання до участі в колективних зусиллях без попереднього примусу [1].

При цьому участь серед індивідів виявляється вищою, якщо обіцяні їм вигоди не лише привабливі, а й характеризуються високою вірогідністю того, що вони реально будуть забезпечені. І якщо прямі витрати або витрати у вигляді втраченого часу не надто знижують ці вигоди. Одержаний результат множить на ступінь ризику, з яким індивід готовий змиритися, беручи участь у певному виді діяльності.

Щоб участь здійснювалась у стабільний спосіб, кожний член громади повинен проаналізувати це рівняння для самого себе. Мобілізація до дій повинна спиратися на так звані “внутрішні стимули” людей і не повинна бути нав’язана із зовні.

Відповідно до цього участь – “це неперервний процес освіти, процес поступового усвідомлення. Через колективне самоусвідомлення свого досвіду та проблем люди стають краще обізнаними з різними вимірами своєї реальності та тих її аспектів, які вони здатні в ній змінити. Завдяки цій обізнаності вони ухвалюють рішення, реалізують колективні заходи та аналізують їхні результати для подальшого поглиблення своєї обізнаності. У такий спосіб вони рухаються до мети, поступово поглиблюючи знання своєї реальності, яка безперервно змінюється” [1, с. 178].

Проведемо дослідження форм участі населення залежно від способу, за допомогою якого громадянин може увійти у відкритий громадський простір та від впливу на кінцеве рішення, і які широко використовуються в зарубіжній практиці. З цієї точки зору виділяють [7, с. 193–208]:

- відкрити громадську дискусію;
- участь громадськості в прийнятті рішень;
- організація громади.

Відкрита дискусія. Під відкритою дискусією розуміється дискусія громадян у суспільстві, яке їм в психологічно безпечному середовищі надасть простір для вираження своїх власних поглядів, відношення, думок, у тому числі простір, в якому ці погляди будуть почуті.

Метою відкритої дискусії є не прийняття загального рішення, а швидше процес, який може принести взаєморозуміння та зміну відносин учасників дискусії.

Дукес виокремлює такі ситуації, в яких доцільно використовувати метод відкритої дискусії:

- просвіщати сторони, що беруть участь, та/або широку громадськість щодо питання, яке є предметом дискусії, або такого, що пов’язане з прийняттям суспільного рішення;

- “відкрити” громадський інтерес, тобто надати можливість тим, хто приймає рішення, а також громадськості зрозуміти, що є в даному питанні громадським інтересом, а що ні;

- підвищити рівень усвідомлення та розуміння специфічної групи населення у сфері, що відіграє важливу роль в суспільній політиці;

- надати можливість всім учасникам конфлікту зрозуміти, що навіть щодо найбільш суперечливих питань можна вести дискусію;

- знижувати ризик насильницької конфронтації;

- готувати громадську підтримку рішенням, які будуть прийматися в майбутньому [8].

На практиці застосовуються різноманітні інструменти проведення відкритої дискусії, які ми можемо поділити на дві групи:

1. Індивідуальні інструменти – спрямовані на ознайомлення з точками зору, знаннями та інформованістю громадян з певних питань. До таких індивідуальних інструментів можна віднести:

- індивідуальний прийом громадян в органах місцевого самоврядування;

- прийом скарг і пропозицій від громадян;

- індивідуальні інтерв'ю різних видів з метою вивчення думок окремих громадян.

2. Групові інструменти — використовуються для групової просвіти та залучення громадськості. До них відносяться:

- громадські слухання, які застосовуються органами місцевого самоврядування для збору пропозицій громадян на самому початку прийняття рішень;

- фокус-групи — інтерв'ю з невеликими репрезентативними групами населення стосовно визначеного питання;

- освітні групи;

- діалоги, дискусії, круглі столи, форуми спрямовані на пошук спільних інтересів;

- громадське журі тощо.

Прийом громадської дискусії є однією зі складових залучення громадськості до розроблення місцевої політики та стратегічного планування розвитку громади. На підставі результатів, що були отримані в процесі збору інформації від громадян, складається профіль громади, який є відправним пунктом для подальших процесів розвитку.

Участь громадськості в прийнятті рішень. Наступним способом входження громадян в суспільний простір є їх участь в прийнятті суспільних рішень. Практика показує, що рівень та види залучення населення до процесів прийняття рішень великою мірою залежить від органів влади та місцевого самоврядування.

Організація громади. Організація громади істотно відрізняється від ін-

ших видів залучення громадськості. Цей прийом можуть використовувати активісти, формальні та неформальні групи громадян у разі, якщо органи місцевої влади та самоврядування відмовляються дискутувати з громадськістю. З метою уповноваження та збільшення влади місцевого населення щодо вирішення проблем, необхідно створити “критичну масу”, яка врівноважить владу формальних лідерів.

До основних типів організації громади можемо віднести:

- створення коаліцій, коли визначені організації об'єднують свої зусилля з приводу вирішення певної проблеми;

- організація місцевого населення, яка може починатися з неформальних зустрічей з малими групами населення та перетворюватися у формалізацію цієї групи в громадську організацію;

- організація громади з метою споживчих проблем, таких як права споживачів, проблеми мешканців житлових будинків тощо;

- організація громади, що ґрунтується на ідентичності;

- організація профсоюзів та колективні переговори.

Участь громадян у прийнятті суспільних рішень може сприйматися двома різними способами: утилітарно та оціночно. Якщо процес участі сприймається утилітарно, то участь громадян становить лише формальний акт вимоги права та є засобом для зниження соціальних, економічних, екологічних та інших проблем. У цьому випадку ефект від участі громадян буває мінімальним, таким, що обмежується окремим рішеннями.

За умови цінного підходу участь громадян є невід'ємною частиною громадянського суспільства в демократичній країні, де дієздатні громадяни мають простір для участі в суспільній політиці. Такий підхід вимагає трансформації прийняття суспільного рішення, які повинні спрямовуватися на такі основні сфери, як: суспільство, суспільне управління та на способи вирішення конфліктів (Дукес). Трансформацію, що необхідна для укріплення демократії в кожній з трьох сфер, він формулює наступним чином:

- міста, мікрорайони та населені пункти мають стати активними громадами, в яких заохочують ініціативу громадян (насамперед місцеві лідери та неприбуткові організації) в рішенні громадських питань;

- суспільне управління має навчитися більш відкрито та гнучко реагувати на погляди та потреби громадян;

- усе більше людей з усіх трьох секторів повинні розуміти принципи рішення конфліктів та володіти способами їх вирішення [8].

Залучення громадськості до процесів розроблення та прийняття рішень, що стосуються життя територіальної громади, є одним з фундаментальних принципів демократії та розвитку громадянського суспільства. Загальною метою залучення громадськості є налагодження довірливих відносин між територіальною громадою та місцевими органами влади, що сприяє збільшенню взаємної відповідальності, підвищенню прозорості процесу ухвалення владних рішень та розвитку місцевого самоврядування. Досвід розвине-

них демократичних країн показує, що посилення ролі самих громадян у задоволенні потреб громади та поліпшення життєвого рівня місцевого населення є важливим елементом розвитку місцевого самоврядування.

Висновки. Отже, проведений аналіз ролі та значення участі населення в розвитку територіальної громади показали, що участь, з точки зору ряду зарубіжних дослідників та науковців, відіграє ключову роль у процесах розвитку.

Крім того, цей аналіз дозволив виявити різноманітні види взаємозв'язків, які можуть формуватися в системі забезпечення та підтримки розвитку територіальних громад: від інформаційних до прямої участі в процесах розвитку.

Дослідження важливості залучення населення територіальної громади до вирішення власних проблем в українських громадах показав, що існує пряма залежність між тим, що:

- в громаді цивілізовано обговорюються різні суспільні проблеми;

- рада представляє інтереси різних груп у громаді;

- громадяни і місцева влада проводять активний діалог і влада запрошує громадян до прийняття рішень;

- під час процесу прийняття рішень у громаді беруть до уваги думки різних груп населення;

- ініціативи громадян цінуються та заохочуються тощо, а також:

- люди віддані своїй громаді;

- громада є безпечним місцем для проживання;

- вирішуються різноманітні питання, пов'язані із захистом навколишнього середовища, роботою з вразливими та маргі-

налізованими групами, в галузі охорони здоров'я;

- більшість людей вважають себе щасливими;
- жителі пишаються своєю громадою тощо.

Тобто існує пряма залежність між участю населення, а саме включенням його в систему забезпечення та підтримки розвитку територіальної громади, як безпосереднього учасника, та рівнем добробуту і якістю життя в громаді.

Це підтверджує необхідність посилення участі населення в процесах прийняття рішень і контролю за їх виконанням, та розроблення адекватних заходів і інструментів для залучення до цього процесу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Міллер Д.* Інституції з поширення знань – рух за перетворення провідників змін на провідників обміну [Рукопис] / Д. Міллер // Зб. матеріалів до курсу “Економічний розвиток громади”, 3 липня – 19 серпня 2005 р.; ун-т Конкордія. – Монреаль, 2005.
2. *Development Assistance Committee Report on Development Co-Operation / OECD.* – Paris : OECD Publishing, 1994.
3. *Ільченко Н. В.* Концепція участі та методи залучення населення до розвитку територіальної громади [Електронний ресурс] / Н. В. Ільченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 7. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua>
4. *Wilcox D.* The Guide to Effective Participation [Електронний ресурс] /

Wilcox D. – Режим доступу : www.partnership.org.uk/guide/

5. *Збірка* матеріалів зі стратегії сталого розвитку / ОБСЄ / ПРООН. – Лондон, 2002.
6. *Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону:* [практ. посіб.] / [Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон [та ін.]; за ред. І. Санжаровського]. – К. : Вид-во К.І.С., 2008. – 214 с.
7. *Ондрушек Д.* Хрестоматія для некомерческих организаций / Д. Ондрушек [и др.]. – Братислава, 2003. – 312 с.
8. *Dukes E. F.* Resolving Public Conflicts – Transforming Community and Governance / E. F. Dukes. – Manchester : Manchester University Press, 1996.

REFERENCES

1. *Miller D.* (2005) Instytuttsii z poshyrennia znan' – Rukh za peretvorennia providnykiv zmin na providnykiv obminu [Institutions for the dissemination of knowledge – Movement for the transformation of change conductors to exchange leaders]. Canada, Montreal: Zbirka materialiv do kursu “Ekonomichnyj rozvytok hromady”, 3 lypnia – 19 serpnia 2005 r; univer-sytet Konkordiia, [in Canada].
2. *Development Assistance Committee Report on Development Co-Operation / OECD* (1994). Paris : OECD Publishing, [in France].
3. *Il'chenko N. V.* (2010) Kontseptsiiia uchasti ta metody zaluchennia nase-lennia do rozvytku terytorial'noi hromady [Concept of Participation and Methods of Involving the Population in the Development of a Territorial Community]. Kiev: Derzhavne uprav-linnia : udoskonalennia ta rozvytok. Mode of access to the journal : <http://www.dy.nayka.com.ua> [in Ukrainian].

4. *Wilcox D.* (2017) The Guide to Effective Participation. Mode of access: www.partnership.org.uk/guide/
5. *Zbirka materialiv zi stratehii staloho rozvytku* (2002) [Collection of Sustainable Development Strategy Materials]. London : OSCE / UNDP, [in GB].
6. *Bovron B., Vihoda A., Davidson H.* (2008) Rozroblennia ta vprovadzhennia stratehichnoho planu rozvytku rehionu [Development and implementation of the strategic plan for the region]. Kiev: K.I.S., p. 214 [in Ukrainian].
7. *Ondrushek D.* (2003) Khrestomatyia dlia nekommercheskykh orhanyzatsyj [Books for Non-Profit Organizations]. Slovakia: Bratislava, p. 312 [in Slovakia].
8. *Dukes E. F.* (1996) Resolving Public Conflicts – Transforming Community and Governance. Manchester : Manchester University Press, [in GB].